

שנים

שעשאוה'

בשביתת

בהמה

ומחמר

יום רביעי יד חשוון
ראש השנה דף י

קושיית מהרי"ל דיסקין כיצד רכב יוסף על מרכבה ביום טוב

בפרשת מקץ מתארת התורה את חלומותיו של פרעה, ואת חיפושיו אחר פתרון. לאחר ששר המשקים מספר לפרעה על 'נער עברי' היושב בבית האסורים ויודע לפתור חלומות, מספרת התורה: "וישלח פרעה ויקרא אל יוסף, ויריצוהו מן הבור, ויגלח ויחלף שמלותיו ויבוא אל פרעה" (בראשית מא יד). התורה ממשיכה ומפרטת את פתרון חלומות פרעה על ידי יוסף, ואת שמחתו של פרעה למשמע פתרון חלומותיו. פרעה אף מגדל את יוסף ואומר לו: "אין נבון וחכם ממך. אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי, רק הכסא אגדל ממך... ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף, וילבש אותו בגדי שש וישם רביד הזהב על צווארו. וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו, ויקרא לפניו אברך, ונתון אותו על כל ארץ מצרים" (שם פסוקים לט-מג).

קושיה מעניינת מעלה המהרי"ל דיסקין (נדפס בספר חידושי מהרי"ל דיסקין עה"ת) על המתואר בפרשה זו. הנה הגמרא בראש השנה (י:יא.) מביאה ברייתא בה מבואר שבין לדעת רבי אליעזר ובין לדעת רבי יהושע - "בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין". והנה בפשטות כל אותו מעמד של פתרון חלומות של פרעה ונתינת יוסף על כל ארץ מצרים, היה באותו היום בו יצא מבית האסורים, דהיינו בראש השנה. מעתה, תמה המהרי"ל, כיצד הותר ליוסף לרכב על מרכבה ביום טוב, הלא בכך עובר הוא על איסור מחמר ושביית בהמה ביום טוב. וכבר מצאנו במדרש שיוסף נהג כמנהג האבות וקיים את כל התורה עד שלא ניתנה [יעוין תנחומא (פ' נשא סוס"י כח) שיוסף שמר את השבת עד שלא ניתנה, דכתיב "וטבוח טבח והכין"].

מחלוקת הראשונים אם יש דין שביתת בהמה ומחמר ביום טוב

ואמנם יש לדעת שבבית יוסף (או"ח סימן תצה) הביא דברי הכל בו (סימן נח, יז::) שכתב וז"ל: שביתת בהמה ומחמר, יש אומרים שאחר שנקרא מלאכה, הרי זה ביום טוב בכלל 'לא תעשה כל מלאכה' כו'. ויש אומרים שאפילו ביום טוב מותר, שאין לאוסרה רק בשבת, שפרט לה בה הכתוב, ע"כ. והנה כל קושיית המהרי"ל אינה אלא למאן דסבירא ליה שאיסור מחמר נאמר אף ביום טוב, משא"כ לדעת הסוברים שביום טוב שלא פירט לך הכתוב איסור מחמר - הרי זה מותר, כמובן שלא קשה מידי.

והבית יוסף שם תמה באמת על דעת המתיר, וכתב: ואיני יודע טעמו של המתיר, דהא כיון דמקשינן יום טוב לשבת חוץ ממקצת דברים שנתפרשו בתלמוד, ושביית בהמה אינה מכללם, היאך אפשר לומר שהיא מותרת ביום טוב. ואע"פ שלא כתבה הכתוב ביום טוב - כל שאר המלאכות גם כן לא נכתבו ביום טוב בפרט, ומ"ל תעשה כל מלאכה' ילפינן להו, והא נמי דכוותיהו.

ובביאור דעה זו, הוסיף הבית יוסף והמתיק דינם: ומיהו, בהא איכא למימר, דשביתת בהמתו ומחמר לאו בכלל 'לא תעשה מלאכה' ניהו, שהרי אינה בכלל ארבעים אבות מלאכות ולא מתולדותיהן, אלא לאו לעצמו יחד לו קרא. והילכך אפשר דכיון דלא כתיבה רחמנא ביום טוב, מישרי שרי.

ומכל מקום מסיק הבית יוסף: אבל אין נראה שתהא כן דעת הפסוקים, שהרי סתמו דבריהם לומר שיום טוב שוה לשבת לכל דבר, חוץ מהוצאה והבערה וכו', ולא הוציאו שביתת בהמה מן הכלל - אלמא סיביר להו דביו"ט נמי אסורים.

אמנם הרמ"א (סימן רמו ס"ג) כתב: אבל ביום טוב, אין אדם מצווה על שביתת בהמתו ביום טוב. והמגן אברהם הביא שהים של שלמה (ביצה פ"ה) חולק על פסק זה ומוכיח מדברי הירושלמי המועתקים להלכה ברי"ף וברא"ש, שאכן גם ביום טוב אדם מצווה על שביתת בהמתו. והוסיף להביא את דברי הבית יוסף הנ"ל שמביא בכך מחלוקות ונוקט להחמיר, ומסיק המג"א: ולכן יש להחמיר.

והמשנה ברורה (שם סקי"ט) ביאר דעת הרמ"א שאין אדם מצווה ביו"ט על שביתת בהמתו, דשביתת בהמתו ילפינן ממה דכתיב "למען ינוח שורך וחמורך" והאי קרא בשבת כתיב. ושוב הביא שהמהרש"ל חולק על זה ודעתו דיום טוב ושביתת שוין הן בזה כמו בכל המלאכות. וכן ציין לדברי המגן אברהם שהאריך בזה והביא דהבית יוסף בסימן תצה"ה הביא דעות הראשונים בזה ומצדד שם לאיסור, ועל כן יש להחמיר. ומוסיף המשנ"ב שבביאור הגר"א גם כן האריך בזה ומסיק דהעיקר כדעת מהרש"ל, שיש דין שביתת בהמתו אף ביום טוב כבשבת.

ע"פ כל הנ"ל מבוארת קושייתו של המהרי"ל דיסקין, לדעת הסוברים [וכן נפסק להלכה] שאדם מחוייב בשביתת בהמתו ובאיסור מחמר אף ביום טוב כבשבת, אם כן כיצד זה רכב יוסף על מרכבה ביום שחרורו מבית האסורים, כיון שהיה זה בראש השנה כמבואר בגמרא בר"ה.

'מרכבת המשנה' נהוגה ע"י שני סוסים ושנים שעשאוה בבהמה מותר לכתחילה

כדי ליישב קושיה זו מחדש המהרי"ל חידוש נפלא. בגמרא בשבת (קננ:) מובאת מימרתו של רב פפא: כל שבגופו חייב חטאת [כגון שעשה כל המלאכה לבדו], בחבירו פטור אבל אסור [כגון שעשה הוא עקירה וחבירו הנחה, פטור אבל אסור מדין 'שנים שעשאוה']. כל שבחבירו פטור אבל אסור, בחמורו מותר לכתחילה". דהיינו שכל מלאכה שאם עושה אותה עם חבירו הרי הם פטורים בעשייתה, אף שהיא אסורה, לגבי איסור שביתת בהמתו כלל אינו מחוייב למנוע מבהמתו מלעשות המלאכה באופן זה.

על פי זה, דקדק המהרי"ל, יבואר היטב מה שכתוב "וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו", מהי 'מרכבת המשנה', אין זאת אלא שאותה מרכבה היתה מונהגת על ידי שני סוסים, ומאחר ודינא הוא ששנים שעשאוה פטורים, ממילא אף שמדין שנים שעשאוה - פטור אבל אסור, אך כל שבחבירו פטור אבל אסור, בבהמה מותר - וממילא יכול היה

הצטרפות לקבלת

החידוש היומי:

a8843414@gmail.com

יוסף לרכב על מרכבה זו ביום טוב ללא חשש. [ובראשונים פירשו לשון 'משנה' באופן אחר. ויעוין בדברי הרשב"ם בפירושו לתורה (בראשית מא מג): במרכבת המשנה, סוס או פרידה המיוחדת לרכוב עליה האיש משנה למלך אשר לו].

מחלוקת המקור חיים והאור שמח אם אמרין 'שנים שעשאוה' בנשיאת עגלה

ובמקור חיים (הגהות מקו"ח למגיני ארץ, מג"א סימן רסו אחר סק"ז) כתב: והנה לכאורה היה אפשר להמציא היתר חדש, באם היא בעגלה בשני סוסים ולמשא זה היה יכול בסוס אחד, ובשני אנשים כה"ג 'פטור אבל אסור' בזה יכול וזה יכול, כמבואר בשבת דף צ"ג וברמב"ם פ"א מהלכות שבת, וקיי"ל כל שבחבירו פטור אבל אסור, בבהמתו מותר לכתחילה. ואם כן ליכא איסור שביתת בהמתו כה"ג, רק שבות דאין רוכבין. והיינו ממש כסברת המהרי"ל.

אלא שממשיך המקו"ח וטוען שיש מקום לומר שלא שייך לפטור משום 'שנים שעשאוה' לענין לאו דמחמר. וטעמו עמו, שהרי הפסוק ממנו לומדים דין שנים שעשאוה, הוא מהכתוב 'בעשותה' (ויקרא ד כז) - העושה את כולה ולא העושה את מקצתה, יחיד ועשה אותה חייב שנים ועשו אותה פטורין (שבת ג). ופסוק זה הרי נאמר על כל עבירות שבתורה ולא על שבת בלבד, ואעפ"כ לא מצאנו פטור 'שנים שעשאוה' אלא בשבת, ולא בשאר עבירות. כגון: שנים שחרשו בשביעית או שבשלו בשר בחלב. ועל כרחך צריך לומר דלא ילפינן לאו מקרבנן, וכל פטור 'שנים שעשאוה' היינו באיסור כזה שחייבים עליו קרבן, ולכן רק בשבת נאמר דין זה ולא בשאר איסורים. ומעתה, גם לגבי איסור מחמר ושביתת בהמתו, כיון שאינם בכלל מלאכות שבת ואין עליהם קרבן כי אם לאו בעלמא - לא נאמר בהם הפטור של 'שנים שעשאוה'.

ובספר מילי דאבות (בראשית אות קעב) הביא ראייה כדחיית המקור חיים, שאכן אין דין 'שנים שעשאוה' בשביתת בהמתו. וזאת, מדברי הגמרא בשבת (נג:): בביאור דברי המשנה (נב:): "זכרים יוצאין לבובין". שם מבארת הגמרא שלבובין היינו תותרי, ופירש רש"י: קופל"א, שמחברין אותם בקשר שנים שנים שלא יברחו. ולדברי מהרי"ל כיון שמחברים הם שנים שנים, מה שייך לדון על דין זה אם מותרים הם לצאת לבובין או לא, הלא כבר נתבאר שאין דין שביתת בהמתו בשנים שעשאוה.

גם באור שמח חלק על דברי המקור חיים, וכתב: וזה בדוּתא. והוא מביא לכך ראייה מדברי הירושלמי (שבת פ"א ה"ב). שם דן הירושלמי בדיון מושיט שחייב אף שבכל מקום אנו אומרים 'שנים שעשאוה פטורים'. ומבאר הירושלמי דשאני מושיט שכך היתה עבודת הלויים. וכדוגמה לדבר מביא הירושלמי דין הוצאה דמשכן, שהיו שם ארבע עגלות ושמונת הבקר והיתה הוצאת העגלה על ידי שני בקרים. הרי לנו להדיא שדן הירושלמי בנידון זה ומכריע שנשיאת עגלה על ידי שני בהמות אין בה משום 'שנים שעשאוה' כיון ש'דרכה בכך'. ואם כן נפל כל יסוד דברי המקור חיים, ומסיים האור שמח: וכד ניים ושכיב אמר להא מילתא.

תמיהת הגרבצ"ש פלמן צוק"ל שאין לאסור רכיבה משום מחמר או שביתת בהמה

ובעלון שלמים מציון, מחידושי תורת הגרבצ"ש פלמן צוק"ל (גליון 100, ש"ב מקץ תשע"ז) דן בעיקר דברי המהרי"ל דיסקין, אשר מבואר מתוך דבריו שאילו היתה המרכבה שעליה רכב יוסף מונהגת על ידי סוס אחד בלבד, היה אסור ליוסף לרכב עליה, כיון שהיה זה בראש השנה.

דהנה מחמת איסור מחמר לכאורה אין מקום לדון לאסור, כי הרי זה ודאי שלא יוסף עצמו הוא שהולך את הבהמות, אלא היה אדם אחר ממונה מטעם המלך להוליך המרכבה, וממילא לא שייך לאסור דבר זה משום מחמר. וע"כ שכל נידון המהרי"ל הוא משום איסור שביתת בהמה, שבכללו נאסר כל שימוש בבהמה באופן שתעשה הבהמה מלאכה בשבת. אלא שתמה הגרבצ"ש שלכאורה אין רכיבה חשובה השתמשות בבהמה לעשיית מלאכה, וכמו שיבואר. הנה כתב הטור (סוס"י שה): מי שיש לו נער גוי ורוכב על בהמה בשבת כשמוליכים להשקותה, אין צריך למונעו, שהרי החי נושא את עצמו. וכן פסק השו"ע (סכ"ב).

ומקור דין זה מהמבואר במשנה בביצה (לו:): שאחד הדברים האסורים משום שבות הוא - "ולא רוכבין על גבי בהמה". ובגמרא מבואר שטעם האיסור הוא, "גזירה שמא יחתוך זמורה". והטעם שאין ברכיבה על גבי בהמה איסור מצד שביתת בהמה, היינו משום דקיי"ל 'החי נושא את עצמו', וממילא אין מוגדרת פעולה הרכיבה כנשיאת משא ע"י הבהמה.

וכתב המרדכי (הו"ד בבית יוסף שם) שאף שאין אומרים 'החי נושא את עצמו' אלא מדאורייתא, אך מדרבנן אסרו לשאת תינוק ברשות הרבים בשבת. מכל מקום אין זה אלא משום שבות, ובבהמה לא גזרו משום שבות, ולכן פסק הטור שמותר אף לכתחילה להניח לנער הגוי לרכב על גבי הבהמה. והנה לפי זה נפלה כל קושיית המהרי"ל, שהרי בישיבת יוסף במרכבה לא עשתה הבהמה כל מלאכה, שהרי 'החי נושא את עצמו'. ותמוה אם כן מה הקשה המהרי"ל.

בירור דעת הירושלמי שרכיבה על בהמה בשבת אסור משום שביתת בהמה

ואמנם הבית יוסף שם הביא את דברי הירושלמי (ביצה פ"ה ה"ב), שפירש באופן אחר את דין המשנה שאין רוכבין על גבי בהמה בשבת. ושם מבואר שטעם האיסור הוא: "מפני שהוא מצווה על שביתת בהמה כמוהו". הרי מבואר להדיא שלדעת הירושלמי כן יש ברכיבה על גבי בהמה משום איסור שביתת בהמתו. ואם כן יש לקיים כל דברי המהרי"ל עכ"פ לדעת הירושלמי. ע"ש מה שהוסיף לפלפל שמא לדעת הירושלמי אין טעם לפטור משום 'שנים שעשאוה'.

“

עפ"ז, דקדק

המהרי"ל, יבואר

היטב מה שכתוב

"וירכב אותו

במרכבת המשנה

אשר לו", מהי

'מרכבת

המשנה, איני

זאת אלא

שאותה מרכבה

היתה מונהגת על

ידי שני סוסים,

ושנים שעשאוה

פטורים

“

החידוש היומי הוקדש
לטובת נשמת

מין ראש הישיבה
רבי אלעזר מנחם מן
בן רבי עזריאל שך
זצוקלה"ה

ע"י תלמידו רבות בשנים